

Marcin Kościelniak. **Kulturowa i polityczna historia aborcji w Polsce 1956-1993**

7 stycznia 1993 roku polski Sejm przyjął „Ustawę o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży”. Znosiła ona przyjętą 27 kwietnia 1956 roku „Ustawę o warunkach dopuszczalności przerywania ciąży”, która (wraz z uzupełniającym ją rozporządzeniem ministra z grudnia 1959 roku) wprowadzała zasadę tzw. aborcji na życzenie. Na mocy prawa z 1993 roku możliwość przerywania ciąży ograniczono do trzech wyjątków: gdy ciąża stanowi zagrożenie zdrowia i życia kobiety, gdy jest wynikiem przestępstwa lub gdy zachodzi uszkodzenie lub wada płodu (ten ostatni wyjątek zniesiony został w 2020 roku orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego). Kryminalizacja aborcji z tzw. względów społecznych równała się w praktyce niemal zupełnemu zakazowi przerywania ciąży.

Celem projektu jest konstrukcja historii aborcji w Polsce w latach 1956-1993. Konstrukcja ta będzie miała charakter krytyczny: historia aborcji stanie się punktem operacyjnym namysłu nad polityczną i kulturową logiką przemian demokratycznych wiodących od Polski Ludowej do III Rzeczypospolitej.

Pierwszą tezą projektu jest twierdzenie, że ustawowy zakaz aborcji został wprowadzony w 1993 roku jako element transformacji rozumianej przede wszystkim jako zjawisko o charakterze politycznym i kulturowym. Wiąże go z pozycją, jaką przed 1989 rokiem zajął w polskim uniwersum symbolicznym Kościół katolicki, a wraz z nim wzorzec tożsamości zbiorowej zdefiniowanej w zespole wartości narodowych i chrześcijańskich. Efektem sięgającego początku lat 70. zbliżenia środowisk opozycji demokratycznej z Kościołem katolickim były konkretne antyaborcyjne inicjatywy programowe, społeczne i prawne, dziś w większości nieznane. Inicjatywy te były częścią szerszego frontu ideowego, którego wyrazem była akceptacja przez wszystkie środowiska opozycyjne roli instytucji Kościoła jako strażnika porządku moralnego i symbolicznego. Widziany z tej perspektywy „kompromis aborcyjny” jest częścią obejmującego z górą dwie dekady procesu, który doprowadził do utrwalenia w Polsce po 1989 roku ładu społecznego, politycznego i prawnego, który nazywam **demokracją nieświecką**. Przyjęcie takiego punktu widzenia każe spojrzeć na historię aborcji w Polsce – od liberalizacji po praktyczny zakaz – jako proces zachodzący nie tylko w wymiarze prawnym, ale przede wszystkim: **politycznym i społeczno-kulturowym**.

Druga teza projektu mówi o tym, że nie da się zrozumieć logiki polskich przemian demokratycznych bez uwzględnienia partykularnej perspektywy praw kobiet. Z perspektywy praw reprodukcyjnych kobiet problematyczne stają się bowiem fundamentalne tezy dotyczące procesu historycznego, które fundują zbiorową tożsamość, na czele z rozumieniem roku 1989 jako początkiem przemian demokratycznych. W dyskursach środowisk feministycznych, które od maja 1989 roku działały na rzecz praw reprodukcyjnych, prawo do aborcji zostało ściśle powiązane z regułą pełnego rozdziału państwa od Kościoła jako fundamentu demokratycznego i świeckiego państwa. Teza ma **wymiar nie tylko kulturoznawczy i polityczny**, ale także **metodologiczny**, a dotyczy prowadzonej z perspektywy feministycznej krytyki sposobów ustanawiania historii i konstruowania pamięci zbiorowej.

Założeniem projektu jest konieczność uwzględnienia **wymiaru międzynarodowego**, ze szczególnym naciskiem na kraje bloku komunistycznego. Ustawodawstwo liberalizujące przerywanie ciąży w większości przypadków przyjęto tam w drugiej połowie lat 50. w ślad za ustawodawstwem sowieckim. Zarazem dalsze – skrajnie różnorodne – losy ustawodawstwa pozwalają pokazać odmienność polityk i kultur krajów bloku wschodniego i ugruntować tezę, że losy ustawodawstwa aborcyjnego po 1989 roku były ściśle powiązane ze zbudowaną w czasach komunizmu pozycją i reputacją instytucji religijnych i z dowartościowaniem „korzeni” religijnych w narodowych projektach tożsamościowych.

Napisana w ten sposób historia aborcji nie będzie wyłącznie historią faktów, decyzji politycznych, aktów prawnych, ale **kulturową analizą** stojącą u ich podstaw wiedzy (oraz źródeł tej wiedzy) dotyczącej tego, czym jest „polska tożsamość” i „polski naród” jakie zdarzenia składają się na „polską pamięć”, jakie powinny być podstawy aksjologiczne ładu demokratycznego, jakie miejsce zajmują w nim prawa kobiet. Tak skonstruowana historia pozwoli ukazać ustawowy zakaz aborcji w 1993 roku nie tylko jako skutek rozgrywki konkretnych sił politycznych, ale jako element ustanowionego po 1989 roku, ale ukształtowanego we wcześniejszych dekadach **uniwersum symbolicznego** polskiej wspólnoty.

Finalnym celem projektu badawczego jest napisanie i wydanie **dwuczęściowej monografii naukowej**. Będzie ona obejmować z jednej strony historię procesu politycznego i kulturowego lat 1956-1993 wiodącego od liberalizacji ustawy do tzw. kompromisu aborcyjnego, z drugiej – historię walki kobiet o prawo do aborcji: najpierw o ustanowienie prawa, potem o jego utrzymanie. Dla obu wątków punktem węzłowym będzie pierwsza połowa roku 1989 jako moment publicznej artykulacji stosunku różnych środowisk do zagadnienia aborcji w przededniu przemian demokratycznych. W obu przypadkach opowieść organizować będą daty kluczowych wydarzeń historii politycznej i pytanie o to, czy i jakie miejsce zajmowało w nich zagadnienie praw kobiet, w tym praw reprodukcyjnych.